

УДК 378.14:811.161.2

С.В. СИВАШ,

*аспірант кафедри управління навчальними закладами та педагогіки вищої школи
Класичного приватного університету (м. Запоріжжя)*

СПЕЦИФІКА ОРГАНІЗАЦІЇ ДІАЛОГІЧНОЇ ВЗАЄМОДІЇ ВЧИТЕЛІВ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ТА ЛІТЕРАТУРИ У ПІСЛЯДИПЛОМНОМУ ПЕДАГОГІЧНОМУ ПРОЦЕСІ

У статті розкрито основні компоненти та принципи діалогічної взаємодії вчителів української мови та літератури у післядипломному педагогічному процесі, які необхідні при організації діалогу, а саме: структура, функції та правила ведення діалогу. Висвітлено наукові погляди на сутність поняття «діалог», «діалогічне спілкування» та «діалог педагогічний».

Ключові слова: діалог, діалогічне мовлення, діалогічне спілкування, діалогічна взаємодія, діалог педагогічний, післядипломний педагогічний процес, післядипломна освіта.

Постановка проблеми. Одним з основних пріоритетів державної політики в освітній галузі є формування мовної особистості, людини комунікативної, компетентної, самодостатньої, здатної і готової до спілкування в будь-якій життєвій ситуації. Тільки конкурентоспроможний на ринку освітніх послуг учитель-словесник, який має ґрунтовний рівень знань та умінь, має розвинені педагогічні і філологічні здібності, який виробив нову якість професійно-педагогічної дії, який працює у форматі творчих пошуків на основі принципів неперервності, варіативності, випереджальності, гуманізації, інтеграції традиційних та інноваційних технологій навчання і виховання, здатний виконувати перспективні завдання освіти. Суттєвими складовими, що органічно входять до структурного ряду педагогічної майстерності вчителя української мови та літератури, які необхідно постійно формувати і вдосконалювати в системі післядипломної освіти, визначаємо професійно-педагогічну компетентність, художньо-педагогічну творчість, художньо-естетичну спрямованість професійно-педагогічної діяльності, акмелінгвістичну майстерність, педагогічний артистизм, технологічну культуру, діалогічну культуру спілкування та професійно-педагогічне спілкування із суб'єктом навчально-виховного простору.

За сучасних умов зміна орієнтацій у вихованні принципово пов'язана з опануванням педагогом майстерності ведення діалогу. Діалогічна культура стає ключовою професійною й особистісною компетенцією педагога в умовах сучасного полікультурного простору.

Щоб осмислити сутність терміна «культура діалогу» або «діалогічна культура», звернемося до поняття «культура». Її розуміють як систему норм і цінностей, відтворену у людській пам'яті, ступінь досконалості в розвитку особистої сфери певної людини, спосіб її життя, один із компонентів людського буття, особистісний багаж людини, що забезпечує її саморозвиток і вдосконалення, засіб взаємодії особистості й соціуму [14, с. 2–4]. Спираючись на таке трактування поняття культури, розуміємо, що ці ознаки її виявляються насамперед у діалогічному спілкуванні людей.

Говорячи про діалогічне педагогічне спілкування, ми вживаємо поняття «діалог» не лише в значенні розмови між двома особами, а й маючи на увазі обмін сенсом у спілкуванні (не тільки репліками). Адже співпраця і діалог у навчальному процесі забезпечують особистісно-смісловий розвиток суб'єктів взаємодії, де домінують механізми саморозвитку, саморегуляції, самовиховання, самореалізації, які необхідні для становлення особистості.

Діалог педагогічний – це дія у педагогічному процесі, яка дає кожному партнерові можливість самовираження у спілкуванні. Діалогічне педагогічне спілкування – це тип професійного спілкування, що відповідає критеріям діалогу, забезпечуючи суб'єкт-суб'єктний принцип взаємодії педагога та учнів. Діалог – це не просто мовленнєвий контакт, не тільки обмін думками двох людей, а й надзвичайно серйозний і відповідальний процес, оскільки соціально-психологічна сфера відносин учасників діалогу передбачає визнання рівності їх прав. У процесі діалогу висловлювання його учасників стають соціологічною категорією, бо діалог – це врахування думок і уявлень учасників суспільного процесу.

Залежно від активності учасників педагогічного спілкування, орієнтації та взаємозвернення, педагогічне спілкування може розвиватися за двома принципами: діалогічне і монологічне. У монологічному спілкуванні одні наказують, інструктують, диктують, повідомляють, інші – пасивно сприймають цей вплив. У такому випадку відбувається поляризація за активністю. У процесі діалогу активні всі, хто бере участь у конструктивному співробітництві. Діалог передбачає поліфонію думок, багатоголосся висловлювань, дій усіх його учасників.

Аналіз останніх досліджень. Феномен діалогу, діалогічного мовлення, в різних його аспектах, був і є предметом вивчення педагогів, психологів, філософів, мистецтвознавців, культурологів, літературознавців та лінгвістів. Так, питаннями загальнолюдської реальності, формування людської свідомості та самосвідомості, філософську концепцію діалогу вивчали такі дослідники, як М. Бахтін, М. Бубер та ін. Природу діалогу та діалогічного мислення висвітлено у працях В. Біблера, Л. Виготського, О. Леонтьєвої, С. Рубінштейна, О. Соколова та ін.; особливості, структуру, функції діалогу вивчали М. Бахтін, М. Біблер, В. Кучинський та ін.; психологічними аспектами діалогу займалися вчені О. Бодальов, Г. Ковальов, К. Роджерс, А. Хараш та ін.; роль діалогічної взаємодії в комунікації вивчали дослідники А. Добрович, В. М'ясищев, Я. Яноушек та ін.; питаннями діалогу у педагогічному спілкуванні займалися вчені Г. Балл, І. Глазкова, Л. Зазуліна, В. Кан-Калик, Г. Ковальов, О. Киричук, С. Копилов, В. Кушнір, В. Семиченко та ін.; з погляду мовної культури розглядали діалог такі дослідники, як Л. Антропова, О. Баскаков, Ю. Жуков, М. Смирнова, В. Соколова, З. Смелкова, Н. Колетвинова та ін.

Спираючись на психолого-педагогічні дослідження цих авторів, вважаємо, що професійне спілкування у будь-якій сфері буде насамперед діалогічним. Г. Ковальов [11], В. М'ясищев [13] акцентують, що справжні рівноправні партнерські відносини у професійному спілкуванні можливі лише за умов діалогічної взаємодії.

Отже, єдиного підходу до визначення поняття «діалог» немає. Це свідчить про неоднозначність трактування понять «діалог» та «діалогічна культура». Як наслідок – низька ефективність формування культури професійного діалогу. Адже для вчителя-словесника, насамперед, важливо розкрити сутність діалогу, визначити його функції і конструктивні варіанти та особливо розкрити специфіку організації діалогічної взаємодії у післядипломному процесі, методика формування культури діалогу і правила його ведення.

Формулювання мети. Мета статті полягає у висвітленні наукових поглядів на сутність поняття «діалог», розкриваючи принципи та специфіку організації компонентів діалогічної взаємодії (структуру, функції та правила ведення діалогу) вчителів української мови та літератури у системі післядипломної освіти.

Виклад основного матеріалу. Інтегративність та багатоаспектність поняття діалогу зумовила досить широке його тлумачення: «діалог (грец. dialogos) – форма усного мовлення, розмова двох або кількох осіб. Основний спосіб зображення характерів і розвитку дії в драмі, і один із способів – у прозі. Існує також як самостійний публіцистичний і філософський жанр» [16, с. 393]. Феномен діалогу, який був предметом вивчення багатьох наук, потребував конкретизації цього поняття представниками кожної з них. Під кутом зору педагогічної науки пропонується визначення діалогу в «Українському педагогічному словнику»: «...форма ліквідації виховних конфліктів шляхом обміну думками сторін і знаходження спільної позиції» [5, с. 96].

Звернемося до провідних концепцій діалогу для уточнення поняття «культура діалогу» у сфері педагогіки. Практично усі сучасні дослідники діалогу спираються на концептуальні положення М. Бахтіна та М. Бубера, які є базовими для розвитку культури діалогу в педагогіці. За своєю сутністю обидві концепції онтологічні.

Основою діалогічної концепції М. Бахтіна є проблема «я-інший», яка конкретизується поняттями «я-для-себе», «я-для-іншого», «інший-для-мене». Вивчаючи творчість Ф. Достоєвського, М. Бахтін зробив висновок про те, що існує особлива діалогічна сфера буття людини: «...саме буття людини є найглибшим спілкуванням. Бути означає спілкуватися» [2, с. 201]. Співіснування і взаємодія різних свідомостей, які ніколи не зможуть стати одним цілим, власне, це і є діалог. За М. Бахтіним, у діалозі відбувається взаємодія різних контекстів, різних точок зору, різних кругозорів, різних експресивно-акцентних систем, різних соціальних «мов».

На думку М. Бахтіна, діалог є процесом взаємодії особистісних сутностей одна з одною. Форми діалогічних відносин можуть бути різними, оскільки різними є форми взаємодії, що відбувається. Передумовою утворення діалогічних відносин, які виникають спонтанно, дослідник вважає наявність комунікативної інтенції, яку він трактує як установку на «слова». «Логічні і предметно-змістовні відносини, щоб стати діалогічними... повинні втілюватись, стати словом, тобто висловлюванням, і отримати автора, тобто творця цього висловлювання, чію позицію він виражає» [2, с. 212]. «Слово», яке М. Бахтін розглядає як висловлення авторської точки зору на певне питання, викликає діалогічну реакцію. Автор виділяє два види діалогу – дистальний (реакції на «сутність справи») і модальний (реакції на ставлення автора до теми), який вважає головним за значенням та переважаючим за частотою вживання. У зв'язку з цим дослідник наголошував на особистісному аспекті будь-якого висловлювання, адже стати автором – це означає висловити не просто думку, а і своє ставлення до неї. Тому будь-який діалог для М. Бахтіна – це завжди полеміка, це чергування реакцій опонентів на «голос» один одного: «У прихованій полеміці авторське слово спрямоване на свій предмет, як і всяке інше слово, але при цьому кожне твердження про предмет будується так, щоб, окрім свого предметного сенсу, полемічно вдарити по чужому слову з цієї ж теми, по чужому твердженню про той же предмет» [2, с. 227].

У контексті дослідження специфіки організації діалогічної взаємодії вчителів-словесників у післядипломному процесі важливою є теза про те, що при наявності двох різних позицій щодо одного предмета (ідеї, думки) між ними неодмінно виникають діалогічні відносини, адже одна діалогічна реакція породжує іншу. Кращий спосіб навчитися співтворчості – це здійснити повноцінний діалог з аудиторією. Педагогічна співтворчість вимагає великого емоційно-інтелектуального напруження, мобілізації уваги до людини, колективу, з яким викладач вступає у професійне спілкування. В діалозі існує обумовлене очікування творчої взаємодії, результатом якої є особливий внутрішній духовний зв'язок і професійна співдружність. Як зазначає Т.І. Сущенко, діалог «для викладача – це ще й полігон для вправ з майстерності професійної взаємодії, яка активізує думку слухача, пробуджує у нього бажання зацікавлено сперечатися, відверто говорити з викладачем, природно і легко пізнавати його науку, робити педагогічний процес захоплюючим і оптимальним з точки зору педагогічних цілей.

В діалозі непомітно для себе і викладач, і вчитель змінюють свої вчорашні позиції, вдосконалюючи власну професійну майстерність» [19, с. 23–27].

Таким чином, розглядаючи діалогічні відносини як міжособистісні за своїм психологічним сенсом і як комунікативні за формою висловлення, доходимо висновку, що діалог є засобом пізнання особистості, а пізнання само по собі діалогічне. Цю ідею покладено в основу розуміння партнерських взаємин при організації діалогічної взаємодії вчителів української мови та літератури у післядипломному процесі.

У системі післядипломної освіти діалогічне педагогічне спілкування постає як тип професійного спілкування, що відповідає критеріям діалогу, забезпечує суб'єкт-суб'єктний принцип взаємодії андрагога і слухачів.

Достатньо важливим в організації навчального процесу та діалогічного педагогічного спілкування у системі підвищення кваліфікації педагогічних працівників є врахування принципів андрагогіки як науки про особливості освіти дорослих.

С. Змеєв сформулював основні андрагогічні принципи навчання, які становлять фундамент теорії навчання дорослих. Серед них виокремимо такі:

1. Принцип спільної діяльності. Передбачає діяльність тих, хто навчається, з тими, хто навчає, а також з іншими, які навчаються, щодо планування, оцінювання і корекції навчання.

2. Принцип опори на досвід того, хто навчається. Згідно з цим принципом досвід того, хто навчається, використовується як одне з джерел навчання самого учня та його колег.

3. Індивідуалізація навчання. Відповідно до цього принципу кожний, хто навчається, спільно з тим, хто навчає, а в деяких випадках і з іншими учнями створює індивідуальну програму навчання, що орієнтована на конкретні освітні потреби й цілі навчання та враховує досвід, рівень підготовки, психофізіологічні та когнітивні особливості того, хто навчається.

4. Принцип елективності навчання. Означає надання тому, хто навчається, певної свободи вибору цілей, змісту, форм, методів, джерел, засобів, термінів, місця навчання, оцінювання результатів навчання [9, с. 68].

Отже, до основних принципів діалогічної взаємодії вчителів-словесників у післядипломному процесі, спираючись на тезу про діалогічність внутрішнього світу особистості, відносимо: емоційну і особистісну відкритість партнерів по спілкуванню; психологічну налаштованість на актуальні стани один одного; безоцінність, довіру і щирість висловлення почуттів і станів.

На основі проведеного аналізу літератури, розгляду основних концепцій діалогу і досліджень вченими різних його аспектів пропонуємо конкретизувати такі поняття, як структура, функції, джерела та правила ведення діалогу. Процес усвідомлення, руху думки до істини розвиває здатність не тільки бачити і розуміти, що відбувається навколо, але, насамперед, всередині себе. Так, найскладнішою ланкою в діалозі є його *структура*, зміст якої визначають такі компоненти:

- предмет обговорення містить невизначеність (звідси впливає завдання – здійснити переорієнтацію невизначеності у визначеність);

- учасники перебувають у стані співмислення: кожен, виходячи зі своєї позиції, пропонує власний варіант думки, рішення, висловлює власну позицію;

- кожен варіант думок збагатить контекст співмислення;

- виникає взаємна напруженість думки, пов'язана з осмисленням поліваріантних думок із пошуками ефективного рішення, усвідомлюється продуктивність пауз;

- виникає співзвучність партнерів, їх толерантність при різних смислових позиціях;

- діалог розвивається від правдоподібних думок – через становлення сутності – до усвідомлення причетності, що становить істинну філософську цінність діалогу.

У результаті вищезазначеного *функціями* діалогу є *самопізнання* та *самооцінка*. Організація діалогу передбачає визначення *джерел* діалогу, до яких належать такі компоненти:

- діалогічність внутрішнього світу людини;

- розвиток соціального почуття як прихована форма «преддіалогу», це цілісна незвичайна система, що складається із когнітивних та емоційних компонентів, які поєднують поняття та образ;

- соціальні відносини, що характеризують колектив, тобто структура значень і сенсів, в яких здійснюється діалог;

- цінність ставлень людини до людини, яка виникає в результаті спілкування;

- подання різних позицій – від повної несумісності точок зору до деякої узгодженості думок, саме у другій народжується діалогічна ситуація;

- можливість висловлювання вільної думки і усвідомлення індивідуального внеску в розвиток діалогу.

Дотримуючись думки, що діалог – це рівність позицій, самокорекція та взаємне «вслуховування» один одного, окреслюємо *правила ведення діалогу*:

1. Слід пам'ятати, що можна говорити однією мовою, не розуміючи один одного (одновимірне мислення породжує одновимірне, усичене слово).

2. Слід пам'ятати, що є люди, з якими діалог в принципі неможливий: одні запрограмовані на суперечку, на атаку (при неіснуючому супротивнику), не бачать і не чують іншого, завжди говорять про своє і зовсім не про те, про що йде мова; інші мають залякану свідомість, скуту страхом перед будь-якою думкою, перед можливістю зазирнути в себе, або свідомість, яка запрограмована на бездумність. Слід бачити і чути опонента не як свого смертельного супротивника і не як свою подібність, а як іншого.

3. Визнавати можливість існування іншої логіки, іншої мови, інших правил спілкування, тобто іншого типу мислення (гуманітарно-аксіологічного).

4. Витримувати паузу в процесі діалогу: закон недомовленості дозволяє знайти несподіваний образ, поворот теми, активізувати підсвідомість, резерви психіки, викликати цілісну реакцію.

5. Не сперечатися, не переконувати, не оцінювати – час і простір (тут і зараз), свобода і самовизначення особи – умови синергії соціальної взаємодії.

6. Створювати ту міру свободи, яка унеможлиблює диктат, відносини за типом «панування – підпорядкування».

Отже, ми розглядаємо діалог як спосіб пізнання дійсності і водночас як особливе дидактико-комунікативне середовище, що забезпечує суб'єктно-сміслову спілкування, рефлексію і самореалізацію особи. Особистість поза спілкуванням з іншою особистістю не існує, вона «комунальна» (за М. Бахтіним) за генезою і за способом існування.

Висновки. Таким чином, визначено, що діалог розглядається як спосіб вирішення навчально-виховних проблем і форма спілкування, яка базується на гуманістичних принципах; як спосіб самопізнання й самовдосконалення особистості; як засіб духовного становлення особистості. Наведено основні принципи діалогічної взаємодії, розкрито структуру, функції та правила ведення діалогу.

На основі проведеного аналізу літератури, розгляду основних концепцій діалогу і досліджень вченими різних його аспектів, пропонуємо конкретизувати дефініцію культури діалогу у такій редакції: *культура діалогу – це володіння уміннями і навичками діалогічної взаємодії у мотиваційній, пізнавальній, діяльній, почуттєвій і комунікативній сферах.*

З огляду на це пропонуємо визначити основні специфічні риси, які виявляються у процесі організації діалогічної взаємодії вчителів української мови та літератури у післядипломній освіті, а саме: партнерські взаємини, адже розглядаючи діалогічні відносини як міжособистісні за своїм психологічним сенсом і як комунікативні за формою висловлення, тому діалог є засобом пізнання особистості, а пізнання саме по собі діалогічне; утворення загального психологічного простору, створення єдиного емоційного «співіснування», в якому вплив партнерів діалогу перестає існувати, поступаючись місцем психологічній єдності суб'єктів; емоційна і особистісна відкритість партнерів по спілкуванню, а саме психологічна налаштованість на актуальні стани один одного; безоцінність, довіра і щирість висловлення почуттів і станів співрозмовників; породження діалогу самим педагогічним процесом і актуалізація гуманітарно-діалогічного мислення людини в контексті культури і сучасності; відсутність корекції, тільки самокорекція, адже діалог є взаємним слуханням один одного, де обидві позиції рівні.

Відповідно до вищезазначених специфічних особливостей діалогічної взаємодії, компетентним учителем української мови і літератури вважаємо того, хто завдяки спеціальним професійним здібностям, мобілізованим достатнім знанням, умінням, особистісним якостям спроможний успішно організувати діалогічну взаємодію у післядипломному педагогічному процесі в сучасних соціокультурних умовах.

Список використаних джерел

1. Бахтин М.М. Эстетика словесного творчества / М.М. Бахтин. – М.: Искусство, 1979. – 424 с.
2. Бахтин М.М. Проблема поэтики Достоевского / М.М. Бахтин. – М.: Сов. Россия, 1979. – 318 с.
3. Берков В.Ф. Культура диалога: учеб. пособ. / В.Ф. Берков, Я.С. Яскевич. – Минск: Новое знание, 2002. – 152 с.
4. Бубер М. Я и ты: пер. с нем. / М. Бубер. – М.: Высшая школа, 1993. – 175 с.
5. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник / С.У. Гончаренко. – Київ: Либідь, 1997. – 376 с.
6. Горшкова В.В. Проблема субъекта в педагогике / В.В. Горшкова. – Л., 1991. – 142 с.
7. Гржегорчик А. Духовная коммуникация в свете идеала ненасилия / А. Гржегорчик // Вопросы философии. – 1992. – № 3. – С. 54–64.
8. Даутова О.Б. Диалог как принцип образования [Электронный ресурс] / О.Б. Даутова, Н.Л. Лапина // Диалог в образовании. Серия «Symposium», Выпуск 22. / Сборник матери-

алов конференції Санкт-Петербург: Санкт-Петербурзьке філософське товариство, 2002. – Режим доступу: <http://anthropology.ru>

9. Змеев С.Н. Андрагогіка: основи теорії і технології навчання дорослих / С.Н. Змеев. – М.: ПЕРСЭ, 2003. – 207 с.

10. Каган М.С. Філософія культури / М.С. Каган. – Санкт-Петербург: Петрополіс, 1996. – 414 с.

11. Ковалев Г.А. Общенье и диалог в практике обучения, воспитания и психологической консультации / Г.А. Ковалев. – М., 1987. – 87 с.

12. Кларин М.В. Инновационные модели учебного процесса в современной зарубежной педагогике: автореф. дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.01. – М., 1994. – 40 с.

13. Мясищев В.Н. О взаимосвязи общения, отношения и отражения как проблемы общей и социальной психологии / В.Н. Мясищев / Социально-психологические и лингвистические характеристики форм общения и развития контактов между людьми. – Л.: Педагогика, 1970. – 185 с.

14. Пентиліук М.І. Культура діалогу як основа формування мовної особистості / М.І. Пентиліук // Українська мова і література в школі. – 2012. – № 1. – С. 2–4.

15. Психологический словарь / авт.-сост. В.Н. Копорулина, М.Н. Смирнова, Н.О. Гордеева, Л.М. Балабанова; под общ. ред. Ю.Л. Неймера. – Ростов-на-Дону: Феникс, 2003. – 640 с.

16. Советский энциклопедический словарь / Научно-редакционный совет: А.М. Прохоров (пред.). – М.: Советская энциклопедия, 1982. – 1600 с.

17. Современный словарь по педагогике / сост. Е.С. Рапацевич. – Минск: Современное слово, 2001. – 928 с.

18. Степихова В.А. Диалог как форма рефлексивной деятельности педагога [Электронный ресурс] / В.А. Степихова // Диалог в образовании. Серия «Symposium», вып. 22 / Сборник материалов конференции Санкт-Петербург: Санкт-Петербурзьке філософське товариство, 2002. – Режим доступу: <http://anthropology.ru>

19. Суцценко Т.І. Концепція розвитку післядипломної педагогічної освіти / Т.І. Суцценко // Післядипломна освіта в Україні. – 2007. – № 2. – С. 23–27.

References

1. Bahtin, M.M. (1979). *Jestetika slovesnogo tvorcestva* [Aesthetics of verbal Creativity of verbal Creativity]. Moscow, Iskusstvo Publ., 424 p. (In Russian).

2. Bahtin, M.M. (1979). *Problema pojetiki Dostoevskogo* [The problem of Dostoevsky poetry]. Moscow, Sov. Rossiya Publ., 318 p. (In Russian).

3. Berkov, V.F., Jaskevich, Ja.S. (2002). *Kul'tura dialoga* [The culture of conversation]. Manua. Minsk, Novoeznanie Publ., 152 p. (In Russian).

4. Buber, M. (1993). *Jaity* [You and me]. Translated from German. Moscow, Vysshaja shkola Publ., 175 p. (In Russian).

5. Goncharenko, S.U. (1997). *Ukraïns'kij pedagogichnij slovník* [Ukrainian Pedagogical Dictionary]. Kyiv, Libid' Publ., 376 p. (In Ukrainian).

6. Gorshkova, V.V. (1991). *Problema subekta v pedagogike* [The Problem Subject in Pedagogy]. Leningrad, 142 p. (In Russian).

7. Grzhegorchik, A. (1992). *Duhovnaja komunikacija v svete idealanenasilija* [Spiritual Communication from the perspective of Non-Violence Ideal]. *Voprosy filosofii* [Philosophy Issues]. No 3.p. 54-64. (In Russian).

8. Dautova, O.B., Lapina, N.L. (2002). *Dialog kak princip obrazovanija* [Dialogue as the principle of education]. *Dialog v obrazovanii. Serija 'Symposium'* [Dialogue in Education. Series 'Symposium'], Issue 22. Conference Proceedings. Sankt-Peterburg: Sankt-Peterburg philosophy society. Access mode:<http://anthropology.ru>. (In Russian).

9. Zmееv, S.N. (2003). *Andragogika: osnovy teorii i tehnologii obuchenija vzroslyh* [Andragogy: the basics of the theory and technology of adult education]. Moscow, PERSJe Publ., 207 p. (In Russian).

10. Kagan, M. S. (1996). *Filosofija kul'tury* [The Culture of Philosophy]. Sankt-Peterburg, Petropolis Publ., 414 p. (In Russian).

11. Kovaljov, G.A. (1987). *Obshhenie i dialog v praktike obuchenija, vospitanija i psihologicheskoy konsul'tacii* [Dialogue and communication in practice learning, of education and of consulting psycholohycheskoy]. Moscow, 87 p. (In Russian).
12. Klarin, M.V. (1994). *Innovacionnye modeli uchebnogo prcessa v sovremennoj zarubezhnoj pedagogike* [Innovative models of teaching and learning in modern foreign pedagogy]. *Avtoref. dis. ... dokt. ped. nauk: 13.00.01* [Synopsis of Doct. of pedagogical sci. in speciality 13.00.01]. Moscow, 40 p. (In Russian).
13. Mjasishhev, V.N. (1970). *O vzaimosvjazi obshhenija, otnoshenija i otrazhenija kak prblemy obshheji social'noj psihologii* [On interaction of communication, relationships and reflection as a problem of general and social psychology]. *Social'no-psihologicheskie i lingvisticheskie harakteristiki form obshhenija i razvitija kontaktov mezhdu ljud'mi* [Socio-psychological and linguistic characteristics of communication forms and development of contact between people]. Leningrad, Pedagogika Publ., 185 p. (In Russian).
14. Pentyliuk, M. I. (2012). *Kul'tura dialohu iakosnova formuvannia movnoi osobystosti* [Culture of dialogue as the basis of linguistic identity formation]. *Ukrains'ka mova i literatura v shkoli* [Ukrainian language and literature at school]. No 1. p. 2-4. (In Ukrainian).
15. Koporulina, V.N., Smirnova, M.N., Gordeeva, N.O., Balabanova L.M. (2003). *Psihologicheskij slovar* [Psychological Dictionary]. Ed. by. Ju.L. Nejmera. Rostov-na-Donu, Feniks Publ., 640 p.(In Russian).
16. Prohorov, M. (Ed.) (1982). *Sovetskij jenciklopedicheskij slovar'* [The Soviet Encyclopedia Dictionary]. Moscow, Sovetskaja jenciklopedija Publ., 1600 p.
17. Rapacevich, E.S. (2001). *Sovremennyj slovar' po pedagogike* [Modern pedagogical dictionary]. Minsk, Sovremennoe slovo Publ., 928 p. (In Russian).
18. Stepihova, V.A. (2002). *Dialog kak forma reflektivnoj dejatel'nosti pedagoga* [Dialogue as a form of a pedagogogue reflexive activity], *Dialog v obrazovanii. Serija 'Symposium'* [Dialogue in Education. Series 'Symposium'], Issue 22. Conference Proceedings. Sankt-Peterburg: Sankt-Peterburg philosophy society. Access mode:<http://anthropology.ru>. (In Russian).
19. Suschenko, T.I. (2007). *Kontsepsiia rozvytku pisliadyplomnoi pedahohichnoi osvity* [The concept of postgraduate education]. *Pisliadyplomna osvita v Ukraini* [Postgraduate Education in Ukraine]. No 2. p. 23-27. (In Ukrainian).

В статье раскрыты основные компоненты диалогического взаимодействия учителей украинского языка и литературы в последипломном педагогическом процессе, которые необходимы при организации диалога, а именно: структура, функции и правила ведения диалога. Освещены научные взгляды на сущность понятия «диалог», «диалогическое общение» и «диалог педагогический».

Ключевые слова: диалог, диалогическая речь, диалогическое общение, диалогическое взаимодействие, диалог педагогический, последипломный педагогический процесс, последипломное образование.

The article deals with the main components of the dialogic interaction between the teachers of Ukrainian language and literature in post-graduate pedagogical process, which are necessary in the organization of the dialogue, namely: the structure, functions and rules of dialogue, and others. Scientific views on the essence of the concept of «dialogue», «dialogical communication» and «dialogue teaching» are covered.

Key words: dialogue, dialogue speech, dialogic communication, dialogic interaction, dialogue teaching, postgraduate teaching process, post-graduate education.

Одержано 5.02.2016.